

Bevezetés

A művészet alapállása rákérdezni olyan alapvető kérdésekre, mint a lét, a dolgok értelme, oka és célja. Nincs ezzel másképp a kisiskolás gyermek sem. Számára a vizuális kifejezőmód is megismerés és kommunikáció. Segítséget kínál öntudata és világszemlélete formálódásához. Esztétikai élmények értelmezését kínálja, hogy az életben és a művészetben örömet találjon. A gyermekalkotások közül a legszebbek a felnőtt néző számára a kisiskolások rajzai, melyek a rajzfejlődés folyamatában kitüntetett korszakot jelentenek.

A kisiskoláskorú gyermek rajzfejlődése

Gerő Zsuzsa (1973) vizsgálatai bemutatták, hogy a laikus és felnőtt szemlélő számára esztétikus gyermekrajzok leginkább ebben a kitüntetett időszakban születnek, a vizuális élményfeldolgozás szakaszában, melyben különleges funkciót tölt be a rajzolás. A „dolgozóban” a papírra furcsa jeleket rovó felnőttek utánzása és ceruzavonalak húzása okozta „funkcióöröm” mellett megjelenik a közlési igény, amely mindent elsöprő, és ami e korszak a legfőbb sajátossága.

Nagy László (1905) szerint ekkor kettős funkciója van a rajzolásnak. Az egyik az, hogy a gyermek másokkal közölje tapasztalatait, élményeit, a másik pedig, hogy örömet szerezzen önmagának azzal, hogy „külső szemléltető jelekben” jelenít meg belső tartalmakat egy, már birtokolt jelrendszer segítségével. Ebben az időszakban még mindig sokkal fontosabb az alkotás folyamata, mint az eredménye. A gyerek azért mesél a képről, mert amit le tud rajzolni, már ekkor sem mindig fedti az élmény teljességét. Történettel értelmezi, gazdagítja a lerajzolt eseményeket és embereket.

A korai kamaszkor (prepubertás) időszakában célszerű a középpontba állítanunk a funkciót a rajzok megítélésénél. Az alkotás elsődleges célja az indulatok, gondolatok, érzelmek szimbolikus megfogalmazása. A kamasz a világról és önmagáról való mondandóját énszimbólumok, szokatlan motívumok (például furcsa szerkezet, fantasztikus épület, űrlény) segítségével fejezi ki. Ebben az időszakban a gyermek olyan jelentős pszichikus változásokon esik át, amelyek a grafikus kommunikációra sem maradhatnak hatás nélkül (Kárpáti, 2013).

Kárpáti Andrea szerint a gyermekrajz fejlődési korszakait igen eltérő modellek írják le, melyek meghatározzák az őket elfogadó pedagógusok gondolkodását és döntéseit. Ezek szolgálnak a 21. századi új vizuálisképesség-modell alapjául:

- *Lineáris fejlődési modell:* alapja a folyamatos technikai tökéletesedés. Lényege, hogy az alakatlan firkák differenciálatlan vonalhálóiból kiindulva az élethű ábrázolás egyre magasabb szintjeire jutnak el a rajzi képességek.
- *Spirális modell:* alapelve a „megszüntette megőrzés”. A gyermekek az előző fejlődési korszakaikat megőrizve (és néha felhasználva) alakítják ki differenciáltabb és esztétikusabb képi nyelvüket. Löwenfeld volt az elmélet kidolgozója.
- *U-alakú modell:* a rajztanítás ellenében ennek a modellnek a vezérötleme a fejlődés. A gyermekek rajzfejlődése Gardner szerint U-alakú görbével írható le, melyben a magasan kezdődő és lefele lejtő U bal oldali szára a kisgyermek kiváló rajzi teljesítményét jelképezi, amely egyre hanyatlik az óvodai és az iskolai képzés hatására, míg a kiskamaszkori, 10–12 évesen átélt „rajzi törést” el nem éri, ami a spontán, örömteli ábrázolás végét jelenti. Egy-egy generációból innentől csak azok mennek tovább, akiket az ösztökélő tehetségük vagy a kedvező körülmények önálló munkára ösztönöznek.
- *Plurimediális modell:* a rajz, a mozgás és a magyarázó beszéd egységén alapul. A rajzolás összekapcsolása a beszéddel, a társművészetek világával, a gesztusnyelvvel (színjátszással), több médium együttes használata, avagy a képzőművészetet jellemző a médiapluralitás esztétikai elveinek és elemző módszereinek használata figyelhető meg a 20. század második fele óta a gyermekrajzok értelmezésében. A modell legfőbb érdeme, hogy a gyermekek rajzai mellett más vizuális megnyilvánulások is helyet kapnak, mint például az építmények, plasztikák, tárgyak, kollázsok és asszamlázások (Kárpáti, 2013).

A gyermekrajzok jellegzetes jegyei

Šupšáková (1995, in: Borbélyová–Mészáros–Nagyová, 2020) és Gerő Zsuzsa (1974) szerint a következő tulajdonságok jellemzik a gyermekek képzőművészeti megnyilvánulásait:

- *Linearitás* (egyenes vonalú folytonosság): zártság, komplexitás, a vonalvezetés gazdaságos.
- *Torlódás:* egy felületen (egy rajzon/ alkotáson belül) nagyon sok elem, vagy logikai és időbeni összefüggés nélkül több szituáció ábrázolása.
- *Sémák:* ismétlődő embertípusok és tárgyak sémáinak létrehozása, melyekhez a gyermek gyakran visszatér.
- *Antropomorfizmus, perszonifikáció:* állatok és tárgyak felruházása jellegzetes emberi tulajdonságokkal, jegyekkel. Például a napocska arccal és kezekkel, az állat emberi fejjel rendelkezik.
- *Deformáció, diszproporció, nagyítás és túlzás:* a gyermek, hogy a rajzaiban kifejezze a számára fontos embereket, tárgyakat, állatokat, felnagyítja, túldíszíti, túlszínezi azokat.
- *Tárgyak következetes, szoros egymás melletti ábrázolása takarás nélkül:* a gyermek nem azt rajzolja, amit lát, hanem amit a tárgyakról tud.
- *Transzparencia, átláthatóság, átlátszóság:* a tárgyak eltakart részeit a gyermek a rajzain láthatónak ábrázolja. Ez az ábrázolásmód azon ismereten alapszik, amelyet a gyermek a tárgyakról szerzett. Például: látható a házban a bútor, a földben a répa.
- *Képzőművészeti elbeszélés:* a gyermek nemcsak a pillanatot örökíti meg rajzain, hanem akár egész sor epizódot is, mert igyekszik kifejezni az időt. A jelenetek egymás mellett lineáris elrendezésben is megjelenhetnek a rajzlapon vagy szabadon szétszórva, de akár egymásba is folyhatnak. Körkörös forma is előfordulhat, vagy egymás fölötti elrendezés.
- *Tér ábrázolása, síkbeli elrendezés:* több szempontból történő megközelítése/ látásmódja az egyes jeleneteknek és azok egy felületen való megjelenítése. Például: a gyermek egyszerre jeleníti meg a rajzlapon a földet és az eget is.
- *Felülnézetből történő ábrázolás:* ha a gyermek az egész felületet egyszerre akarja láttatni.
- *Több szempontú látásmód, kevert profil:* adott tárgy több oldalának egyszerre való ábrázolása. Például: a ház mindkét oldalát megrajzolja egy házrajznál.
- *Kerekítés, íráshoz való alkalmazkodás:* a rajz írás irányába való billentése, betűelemek megjelenése, valamint a derékszögek és hegyesszögek lekerekítése.
- *R(T)-alapelv, merőlegesség törvénye:* ferde síkokra emberek és tárgyak merőleges rajzolása. Például: a kéményt ferde tetőre merőlegesen rajzolja a gyermek.
- *Az üres tér kitöltése:* a gyermek gyakran pontozással, satírozással stb. tölti be az üres helyet

- *Ábrázolási automatizmus*: sokszor ismételt vagy ritmikailag strukturált elemek gyakori használata.
- *Hamis, díszített mintázat*: a túldíszített alkotás gyakran merev, és tartalmi szegénységgel párosul. Ez takarhatja a képzelőerő hiányosságait.
- *Ritmus, ismétlés, szimmetria*: a kompozíciós képességek alapjai. Sokkal inkább a felület elosztásánál mutatkozhat meg, mint a mintázatban.
- *Érzékenység*: a gyermek számára érzemileg fontos tárgyak a rajzokon logikátlan helyeken is megjelenhetnek, elhelyezkedhetnek.
- *Színesség*: bizonyos színek preferálása. Hangulattól, érzelmektől, élményektől, pszichikai állapottól függ és változik a gyermek színek iránti viszonya. Egyes színek már a képzeletünkben össze vannak fonódva tárgyakkal. Bizonyos színkorszakai is lehetnek a gyermeknek, később a kora előrehaladtával az élőlények, tárgyak „igazi” színeit használja.

Ezek a jegyek a rajzfejlődésben bekövetkezett változások, sajátosságok, illetve az életkor függvényében eltérőek lehetnek. A kor előrehaladtával némelyikük teljesen kiveszik a gyermek rajzából. A gyermekek az ábrázolással közölni akarnak valamit: élményeiket, életük eseményeit.

Kisiskolások rajzainak jellegzetességei

A kisiskolás korszakban a gyermeket már egyre jobban a valóság érdekli, ezen korszak végének az az eredménye, hogy a valóságról szerzett pontosabb ismeretei a rajzain is megfigyelhetők (Feuer, 2000).

- **Emberábrázolás**: az iskoláskor első éveiben, 6–7 évesen fejeződik be a teljes emberfigura kialakulása a gyermekek rajzaiban. Ez a szakasz a tanuláson és utánzásán alapul, de a megfigyelést is erőteljesen felhasználja a gyermek (Kárpáti, 2013). A 6 évesek átlagosan kilenc testrészt rajzolnak egy embernek, ezekből a megjelenő új elemek a nyak és a kar. A karhoz hozzárajzolják a tenyeret és az ujjakat (nap- tenyér alakzat). Megjelenik a rajzokon a mozgás. Az alakokat nem szerint ábrázolják: a férfiak nadrágot, kalapot viselnek, a nők szoknyát vagy ruhát övvel. Precízebbé válik a vonalak csatlakoztatása, például: váll, homlok, valamint a haj, és egyéb részletek megjelenítése. A 6 éves lányok rajzai hercegnőket és királynőket ábrázolnak, hosszú hajkoronával, fejdísszel, és az arcokon precízebben kezdik elhelyezni a szemet, orrot, száját. Ezek a királynőrajzok 8 éves kor után kezdenek elmaradni, majd 14 éves korukra végleg eltűnnek a lányok rajzaiból. A 7 éves gyermekek a 6 évesekkel szemben már képesek kezdetleges módon az érzelmek megjelenítésére – mosoly, szomorúság kifejezése. Ebben a korban már nagyobb precizitással rajzolnak szemöldököt, haját, ujjakat. Profilrajzaik is megjelennek, melyben a fejét oldalnézetből nagy orral, a testet pedig előlnézetből ábrázolják. Az emberek ruházata színpompás és virágokkal, pöttyökkel, fodrokkal stb. díszített. A 7 éves fiúk szívesen rajzolnak különböző hősöket, királyokat. Gyakori ebben a korban a meztelen alakok ábrázolása, valamint a rajzok transzparenciája. A 8 éves gyermekek rajzain már egyszerűbb a színezés. Az emberalakokat a gyermekek csaknem fele már profilból rajzolja meg. Próbálják több-kevesebb sikerrel a cselekvést, mozgást is ábrázolni rajzaikon, a nyak, könyök, váll, kar és térd rajzolásának precizitásával. A 8 évesek rajzain már egyre ritkábban fordul elő a transzparencia (Feuer, 2000). A 9 éves kiskamaszok a dolgokat úgy akarják megjeleníteni, ahogy látják. Ennek nehéz megfelelniük. Az egocentrikus ábrázolás kezd eltűnni. Az emberalakok arányának megrajzolásában fejlődés mutatkozik. Kifejezőbbek lesznek az emberi alak arcvonásai. Gyakran satírozást alkalmaznak árnyékoláskor. A 10–12 éves gyermekek emberábrázolásaikban kezdik kialakítani az egyéni stílusukat, ez már a rajzi realizmus szakasza – valósághű, a képzeletből való ábrázolás csökken, a rajz többé nem tekinthető gyermeknyelvnek. A nemek megkülönböztetése a rajzokon nyilvánvaló, amit főleg az adott nemet jellemző sztereotipikus öltözék fejez ki. A testrészek arányosak, a mozgásábrázolás a gyermekek csaknem felénél már kezd megszokottá válni (Feuer, 2000).

egzotikus fákat rajzolni, legtöbbször pálmafát. Kedvenc faábrázolásaik közt a karácsonyfa is megjelenik. A fák mellett gyakran feltűnnek bokrok is a rajzaikon (Feuer, 2000).

- **Virágrajzok:** mind a fiúk, mind pedig a lányok kevéscé témája a rajzolásban a virág, a virágoskert, a virágosrét, ami 3–4 éves korukban jelenik meg a rajzaikon (Feuer 2000). Először egyszerű formában – szár és rajta egy pont vagy kör, majd 5 évesen tulipánvázú, 7–8 évesen pedig rózsavázú virágot rajzolnak (Borbélyová–Mészáros–Nagyová, 2020).
- **Természeti jelenségek:** nagy szeretettel rajzolnak a gyermekek égitesteket – Napot, Holdat, csillagokat –, hegyeket, felhőket. Gyakran emberi arccal ábrázolják ezeket a jelenségeket. Legelőször a Napot és utána a Holdat jelenítik meg rajzaikon, majd a csillagokat (égbolton, ruhákon, épületeken, emberalakokon) mint díszítőelemeket. Az 5 éves gyermekek rajzain már feltűnnek a felhők (Feuer, 2000). 6–7 évesen egymás mellett, a formákat jól körülhatárolva ábrázolják a felhőket. 10 évesen azonban a felhők körvonalai halványulnak. A 11–12 éves gyermekek már alakatlan felhőket rajzolnak (Borbélyová–Mészáros–Nagyová, 2019). Az eső és a hó ábrázolása kezdetben véletlenszerű a rajzaikon, majd 4–5 évesen tudatosan, térkitöltés céljából az esőt és a havat apró, ferde vonalakkal, 6–7 évesen már az esőcseppeket és a hópihét kis körökkel jelenítik meg. Főleg a téli évszakban szeretnek hóembert, havas tájat, csupasz fákat ábrázolni. 5–6 évesen rajzaikon a dombokon és a hegyeken megjelenő alakok még természetellenesen nagyok, de 7 éves korukra kezdenek a dolgok arányossá válni. Mire 8 évesek lesznek, már teljesen érzékelik a különbséget a domb és a hegy között. A szivárvány megjelenítése is gyakori a gyermekrajzokon, melyhez szeretnek minél élénkebb színeket használni a gyermekek. A folyók, utak, tavak, mezők ábrázolása kedvelt kisiskoláskorban. A tavakon, folyókon gyakran megjelennek a vízi szárnyasok: hattyúk, kacsák, libák. 9–10 évesen kedvelik a naplemente ábrázolását rajzaikon (Feuer, 2000). 10–12 éves korban a tájképek megjelenítése is jellemzővé válik a gyermekek alkotásain (Borbélyová–Mészáros–Nagyová, 2020).
- **Házrajzok:** a házak és a várak megjelenése 4 éves korra tehető a gyermekek rajzain. 6 évesen már kezd biztossá válni a gyermekek vonalvezetése a ház körvonalainak megalkotásakor. 8 éves korukra a rajzok tökéletesednek, részletesebb a ház tetőcserepének, kéményének a megrajzolása, az ablakokat függönnyel és virággal, a ház ajtaját kilinccsel jelenítik meg, és ki is színezik (Feuer, 2000). 10–12 évesen valóságghűen ábrázolják a gyermekek a házat. 7–8 évesen az ágyat felülnézetből, míg a többi berendezési tárgyat előlnézetből ábrázolják. Ebben a korban, de még 10–12 évesen is gyakori a házaknál a transzparencia, így láthatóak a ház lakói, bútorai is. A várak változatos kontúrjainak kialakítása 6–7 éves korban jelenik meg, majd 8 évesen már tornyokat is rajzolnak a gyerekek. „A ház a nomád életet elhagyó, letelepülő ember helyhez kötődésének szimbóluma, ugyanakkor az archaikus népeknél a világ közepének jelképe. A biztonság, a védettség, a stabilitás, a viszonylagos állandóság képzetét kelti. Szerkezetében a pince az alvilág – az ösztön-én –, a lakótér a föld – az én –, a padlás a felső világ– a felettes én – szimbólumát hordozza, a lépcsőkkel összeköttetést és átjárhatóságot teremtve a különböző szintek között.” (Feuer, 2000)

B. – 11 éves
Forrás: A szerző archívuma

- **Tárgyrajzok:** az autókat és más kerek járműveket 6–7 évesen antennával, kipufogóval, kormányval és sofőrrel ábrázolják. A 8–10 éves fiúk járműábrázolása egyre valóságosabb. 11–12 évesen már aprólékos és pontos a repülőgépek, harci járművek kiolgozása is. A kisiskolásrajzok gyakori témája a vízen úszó hajó, amelyet 6 évesen előszeretettel rajzolnak a gyermekek. A kalózhajók, hadihajók 7 éves korban jelennek meg alkotásaikban, melyek 8 éves korukra már egyre formahűbbé válnak. Az arányok javításával együtt 9–10 évesen vitorlásokat és tengerjáró hajókat ábrázolnak rajzaikon (Borbélyová–Mészáros–Nagyová, 2020).

A képzőművészeti kifejezőképesség fejlődése során a gyermek lelkesedéssel alkot. Rajzaik, alkotásaik segítenek, hogy megértsük őket.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

Felhasznált irodalom:

Borbélyová Diana – Mészáros Tímea – Nagyová Csilla (2020): *A vizuális nevelés elmélete és gyakorlata az alapiskola alsó tagozatán*. Komárom : Selye János Egyetem, ISBN 978 80 8122 368 6.

Feuer Mária (2000): *A gyermekrajzok fejlődéslélektana*. Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 9789630577328

Gerő Zsuzsa (1974): *A gyermekrajzok esztétikuma*, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963-050-283-6

Kárpáti Andrea: *Firkák, formák, figurák- A vizuális nyelv fejlődése kisgyermekkorától serdülőkorig*, url:<https://adoc.pub/queue/firkak-formak-figurak-a-vizualis-nyelv-fejldese-a-kisgyermekf4ecd4ffabbbaa8eaffae879105f3829c31335.html> (letöltés ideje: 2022. augusztus 12.)

Nagy László (1905): *Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából*, Budapest, Singer és Wolfner.